

II. Den ekonomiska utvecklingen

av

ERIK DAHMÉN

Våren 1949 hade återuppbyggnaden i Västeuropa hunnit göra betydande framsteg. De tidigare ganska starka inflationsdrivande krafterna hade mattats av och en viss balans erhållits i flertalet länders inre ekonomi. Jordbruksproduktionen hade ökat kraftigt, ehuru förkrignivån inte kunnat uppnås. Den industriella produktionen hade på de flesta håll överskridit förkrignivån. Man hade dock trots framstegen bara i undantagsfall uppnått samma levnadsstandard som före kriget. Även om den värsta krigsförödelsen reparerats, måste nämligen en onormalt stor del av produktionskrafterna alltjämt avdelas för återuppbyggnaden. Vidare hade flera av Västeuropas stater förlorat eller förbrukat större delen av sina utländska tillgångar. Slutligen hade frånskiljandet av östra Europa från den europeiska gemenskapen bringat Västeuropas ekonomi ur balans både därför att stora agrara överskottsområden därmed bortfallit och därför att det medfört en stor flyktingsström.

Svagheterna i Västeuropas ekonomi fingo ett konkret uttryck i omöjligheten att trots produktionsframstegen, en åtstramning i den tidigare ofta alltför vidlyftiga ekonomiska politiken och en omfattande hjälp från Förenta staterna inom ramen för Marshallplanen få balans i betalningsförhållandena med det s. k. dollarområdet. Hur svagt underlaget för den relativa stabiliteten i flertalet länders ekonomi i själva verket var avslöjades klart, när konjunkturavmattningen i Förenta staterna våren och sommaren 1949 blev den omedelbara anledningen till mycket stora svårigheter för Västeuropas export till detta land samtidigt som konkurrensen på många internationella marknader skärptes. Den europeiska industriens efterblivenhet och höga kostnadsnivå i förhållande till Förenta staternas visade sig på många håll mycket tydligt. Västeuropas dollarknapphet blev snabbt akut. Då det var svårt att bedöma i vad mån konjunkturedgången var tillfällig och det dessutom långt ifrån alltid kunde med säkerhet sägas om exportsvårigheterna i fråga uteslutande sammanhänge med konjunkturavmattningen eller om de också bottnade i mera djupgående förändringar i Förenta staternas importbehov på längre sikt, framträdde denna dollarkris såsom all-

deles särskilt allvarlig. När man samtidigt kunde se, att möjligheterna att lösa dollarproblemet före den tidpunkt då Marshallhjälpen enligt planen skulle upphöra, d. v. s. före den 30 juni 1952, vid de givna växelkurserna voro små, var det tydligt, att drastiska åtgärder förr eller senare måste tillgripas. Växelkursjusteringar måste göras i syfte att ge Västeuropa en chans att genom återhållsam ekonomisk politik i övrigt skapa balans i sina ekonomiska förhållanden. En devalvering av flertalet västeuropeiska valutor med 30.5 % eller i en del fall något mindre i förhållande till dollarn genomfördes därför med Förenta staternas gillande föga överraskande i september 1949. Storbritannien gick härvid i spetsen, men följdes omedelbart av flertalet övriga västeuropeiska stater, däribland Sverige. Västeuropas problem var nämligen i hög grad också Sveriges, även om läget här var mindre oroande än t. ex. i Storbritannien.

Sveriges läge våren och sommaren 1949. Den ekonomiska utvecklingen våren och sommaren 1949 präglades även i Sverige av en viss stabilitet i den meningen, att den allmänna prisnivån låg i stort sett stilla, samtidigt som en märkbar avspänning på arbetsmarknaden inträffade. Konkurrensen hårdnade både på grund av snabb produktionsökning inom industrien och på grund av att handelsutbytet med övriga Europa och inte minst då Tyskland kunde ökas. Förhållandena voro på god väg att normaliseras så till vida som Tyskland på ett par åt flerdubblat sin andel i Sveriges import. Knappheten på icke yrkesutbildad arbetskraft hade blivit mindre framträdande liksom överlörligheten och lönenivån kunde hållas tämligen oförändrad. Både varumarknaden och arbetsmarknaden behärskades sålunda i betydligt mindre utsträckning än tidigare av »säljarna». Åtskilliga ransoneringar hade kunnat slopas. Bland konsumtionsvarorna var det bara kaffet som alltjämt var ransonerat. Något varuöverflöd förekom dock inte på något område liksom inte heller någon nämnvärd arbetslöshet. Egentliga depressionstendenser kunde förmärkas huvudsakligen inom massaindustrien, där försäljningarna på Förenta staterna upphörde efter många månaders kraftiga prisfall. Inte heller här hade emellertid någon arbetslöshet hunnit uppkomma. Dels arbetade man i regel på lager, dels sysselsattes arbetskraften med diverse uppgifter vid sidan av den egentliga produktionen. Den försämrade massakonjunkturen invercade dock framför allt på det redan förut mycket labila dollarvalutaläget, som blev mycket ansträngt. Totalt sett var exporten av svenska industrivaror väl hävdad och ungefär densamma som strax före kriget. Men den gick således framför allt till länder utanför dollarområdet. När Storbritannien skrev ned pund-

kursen med 30.5 %, fanns det visserligen inga tvingande skäl för Sverige att skriva ned kronan lika mycket, eftersom den svenska dollarkrisen vare sig på kortare eller något längre sikt tedde sig lika katastrofal som Storbritanniens. Men när Sverige ändå valde att helt följa pundet, får det ses mot bakgrunden av att risken för en onödigt kraftig framtida penningvärdeförsämring vid en så stor devalvering bedömdes såsom något mindre än faran för att förlora alltför mycket exportmarknad framför allt i Storbritannien vid en mindre nedskrivning av kronans yttre värde. En sådan skulle ju ha inneburit en appreciering i förhållande till pundet och alla de valutor, som fullt ut följde pundet.

Utvecklingen hösten och vintern 1949. Redan under månaderna närmast efter de internationella växelkursernas förändring fördyrades flertalet av svenska importvaror kraftigt som en följd inte bara av den svenska kronans lägre kurs utan också av en ganska allmän internationell prisstegring, särskilt på många stapelvaror. Samtidigt kunde priserna på många svenska exportvaror höjas på de europeiska marknaderna under mycket omfattande försäljningar sedan väl köparnas första tveksamhet efter devalveringen upphört. Delvis berodde detta på att den amerikanska och kanadensiska konkurrensen med svenska varor försvagades efter devalveringen. I genomsnitt stego dock exportpriserna mindre än importpriserna, varför bytesrelationerna med utlandet försämrades. Anmärkningsvärt vad prisutvecklingen beträffar är vidare att de svenska massapriserna på den amerikanska marknaden inte behövde sänkas. Det visade sig nämligen, att försäljningarna ändå kunde ökas. Detta berodde i sin tur dels på att den amerikanska konjunkturkurvan börjat peka uppåt redan i augusti dels på att den tidigare »köpstrejken» delvis varit av taktiskt, spekulativt slag. Den svenska skogsindustriens räntabilitetsutsikter ställde sig därför med ens gynnsammare än tidigare. Överhuvud taget tedde sig inom alla exportindustrier försäljningarna på dollarområdet mera räntabla än tidigare. En följd härav var att exporten, låt vara utan avgörande framgång, tenderade att söka sig bl. a. till Förenta staterna i högre grad än tidigare. Då samtidigt importen från just dollarområdet blivit särskilt mycket dyrare i svenska kronor räknat än importen från länder, som i likhet med Sverige följt pundet, blev benägenheten att importera från dollarländerna mindre. Tillsammans med snäv begränsning av valutatilldelningen ledde detta till nedskärning av denna import. På så sätt bringades den tidigare oavslutliga försämringen av dollarvalutaläget till ett slut. Behållningen av andra valutor ökade samtidigt, trots stor import från länderna utanför dollarområdet, mycket starkt under hela hösten, vilket ju

dock inte kunde medverka till balans i betalningsförhållandena med dollarområdet, eftersom valutorna inte såsom före kriget voro fritt utbytbara mot varandra. Totala behållningen av guld och valutor steg från omkr. 800 milj. kr i juli till inte mindre än något över 1300 milj. kr i december, varav dock omkr. 125 milj. var uttryck för en bokföringsmässig värdeuppskrivning i samband med devalveringen.

Den här skisserade utvecklingen kunde inte undgå att öka risken för en allmän kostnads- och prisstegring både via importfördyringen och via de ökade inkomsterna för exportindustrierna. Dessa senare kunde nämligen förväntas leda till ökad varuefterfrågan inom landet utan motsvarande ökning av varutillgången. Största risken på något längre sikt låg däri, att levnadskostnaderna kunde gå så i höjden, att den allmänna lönenivåns relativa stabilitet inte längre skulle kunna hållas. Med hänvisning härtill och i förhoppningen att prisstegringarna på de internationella varumarknaderna skulle visa sig övergående beslöt statsmakterna under enhällig anslutning från alla partiernas sida att subventionera främst de för levnadskostnadsindex mest avgörande importvarorna bland annat kaffe, bomull och hudar men också en del inhemska jordbruksprodukter, vars priser med smärre justeringar i båda riktningarna höllos oförändrade. Under hela budgetåret 1949/1950 har subventionsbeloppet kommit att uppgå till omkr. 400 milj. kr, varav 134 milj. kr gällt importvaror och resten inhemska jordbruksprodukter. Under hösten träffades vidare en preliminär överenskommelse, som några månader senare blev definitiv, mellan Svenska Arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen om förlängning av gällande avtal om »lönestopp» under förutsättning av fortsatt stabilitet i levnadskostnadsindex. Vid en höjning med mera än några få enheter skulle avtalet kunna sägas upp, såvida inte ett visst minimitillägg på lönerna utbetalades. I övrigt fasthölls den tidigare allmänna stabiliseringspolitiken. Investeringsbegränsning i förening med sådana former av kreditrestriktioner, som kunde tänkas vid fasthållande av den traditionella lågräntepolitiken, samt återhållsamhet vad beträffar statliga utgiftsökningar utöver subventionerna voro härvid de mest iögonenfallande medlen.

Samtidigt som stabiliseringspolitiken fullföljdes, kunde man draga nytta av att årets skörd blivit god och 8 % bättre än föregående års. I jämförelse med förkrigsårens genomsnittliga skördevolym uppvisade 1949 års skörd en ökning med 6 %. Sveriges försörjning med jordbruksprodukter blev härigenom inte längre ett problem, vilket kan sägas vara en av årets mera betydelsefulla händelser på det ekonomiska området. Vidare fortsatte industriproduktionen att stiga i mycket snabb takt vid oförändrad sysselsättning. Den låg vid årets slut ungefär 4 % högre än

föregående år och drygt 40 % högre än 1939, varvid det bör ihågkommas, att en kvalitativ förbättring i många fall skett bland annat genom tillkomsten av många nya varor och varutyper, t. ex. på textiliernas och plastvaruindustriens och inte minst verkstadsindustriens område. Den anmärkningsvärt snabba utvecklingen av industriens produktionsförmåga kan i första hand ses som en följd av de första efterkrigsårens livliga investeringsverksamhet. Under flera år låg nämligen industriens byggnadsverksamhet och maskinanskaffningar på en omkring 50 % högre nivå än under 1930-talets högkonjunkturår. En kraftig utbyggnad av landets vattenkraft och därmed en ökad elektrifiering av industrien har också haft stor betydelse för utvecklingen.

Tack vare de här berörda faktorerna kom den allmänna ekonomiska utvecklingen under hela hösten och vintern att bli gynnsam så till vida som försörjningsläget förbättrades och allmän högkonjunktur kom att råda utan nämnvärda inflationstendenser. Härtill har också med all sannolikhet en ökning av sparandet bidragit samtidigt som stabiliseringen i sin tur torde ha ökat sparviljan. Besvärande och på längre sikt oroande bristsituationer på många håll förelåg dock alltjämt, särskilt på bostadsmarknaden, skol- och sjukvårdens område samt inom vägväsendet. Inom sjukvården kunde man tala om ett katastrofläge på många håll. Också inom industrien och handeln funnos trots allt rätt betydande eftersatta moderniseringsbehov. Med hänsyn härtill låter det därför säga sig att konsumtionsnivån trots sparandeökningen alltjämt låg alltför högt.

Den här skisserade utvecklingen under 1949 återspeglas såväl på varumarknaden som på arbetsmarknaden liksom för övrigt också på penning- och kapitalmarknaden.

Partiprisindex sjönk under årets första hälft med drygt 1 procent men steg under hösten. Främst för bränslets och textilråvarornas samt ett antal metallers del noterades avsevärda prisstegringar. Stegningen i generalindex begränsade sig dock till ungefär 2 procent. *Levnadskostnadsindex* visade under samma tid ingen nämnvärd förändring, vilket i första hand får ses mot bakgrunden av de ovannämnda subventionerna. Utan dessa skulle man fått en stegring med 3 à 4 %.

Full sysselsättning kunde under hösten och vintern sägas råda nästan överallt på den svenska *arbetsmarknaden*. Arbetslöshetsprocenten inom fackförbunden uppgick endast till 2 à 3 %, vilket torde ungefär motsvara en ganska normal »omsättningsarbetslöshet» i samband med överflyttningar, yrkesbyten etc. I stort sett var dock efterfrågan på arbetskraft lättare att tillfredsställa än tidigare inom de flesta områden, även

om knappheten på yrkesarbetare alltså var betydande. Den under de föregående inflationsåren produktionshämmande överörligheten märktes mindre än förut, medan frånvarofrekvensen i allmänhet alltså höll sig onormalt hög. Den sedan ungefär ett år tillbaka pågående tillbakaströmningen av arbetskraft till den större och medelstora industrien från byggnadsverksamheten samt från en mängd under inflationsåren nystartade, av bland annat priskontrollens utformning starkt gynnade småföretag, fortsatte. Ganska många småföretag blevo i samband härmed nedlagda. Vad löneutvecklingen beträffar kan man främst notera en viss, ganska allmän »löneglidning» uppåt på grund av ackordsrevisioner inom gällande avtals ram och på grund av ökad arbetsintensitet. Däremot förekom i motsats till vad som varit fallet under de första efterkrigsåren knappast någon form av lönestegring utanför gällande avtalsram. Höjningen av den allmänna lönenivån för industriarbetare uppgick därför bara till några få procent, men den medförde dock, att reallönerna vid årets slut lågo något högre än vid dess början. Sedan krigets slut, då reallönerna lågo ungefär vid 1939 års nivå, hade därmed de manliga industriarbetarnas reallöner ökat drygt 25 % och de kvinnligas med 35 à 40 %. Som jämförelse kan nämnas att butikspersonalens reallöner under samma tid höjts med omkr. 20 % och statstjänstemännens med omkr. 10 %.

Ökningen av Riksbankens innehav av utländska valutor var jämte en viss ökning i det statliga utgiftsoverskottet och den traditionella, avsiktliga lågräntepolitiken den främsta orsaken till den lätthet, som kom att karakterisera *penningmarknaden*. Affärsbankernas likviditet ökade också i samband med en avsevärd inlåningsökning jämsides med en på grund av tidigare berörda återhållsamhet vid kreditgivningen ganska obetydlig utlåningsökning.

Investeringsverksamheten i näringslivet var under hela året livlig på de flesta håll, även om en viss avmattning kunde förmärkas i investeringsviljan samtidigt som den statliga byggnadsregleringen och kontrollen över valutatilldelningen för maskinimport hindrade många projekt från att realiseras. För hela 1949 kunna industriens bruttoinvesteringar uppskattas till knappt 2 miljarder kr, vilket betyder en minskning med ungefär 10 % i förhållande till 1948. Bland de olika industrigrenarna visade järn- och stålindustrien och verkstadsindustrien samt textilindustrien liksom under tidigare år den förhållandevis livligaste investeringsverksamheten. *Bostadsbyggnationen* var också livlig, ehuru också den blivit nedskuren i förhållande till tiden före den skärpta investeringskontrollen, d. v. s. i förhållande till de första efterkrigsåren. Totalt var bostadsbyggnationen under 1949 praktiskt taget den-

samma som under 1948, motsvarande en kostnad av omkring 1.5 miljarder kr. Tillskottet av nya lägenheter blev dock drygt 15 % mindre, eftersom det under 1948 färdigställdes ovanligt många lägenheter, som påbörjats tidigare. De *statliga och kommunala investeringarna* ökade med drygt 10 % i förhållande till föregående år.

Sammanfattningsvis kan den i stort sett gynnsamma utvecklingen under 1949 delvis karakteriseras om man framhåller, att Sveriges ekonomi befann sig i en på kort sikt gynnsam övergångssituation. Å ena sidan bildade de närmast föregående årens synnerligen stora investeringar framför allt inom industrien och kraftverken underlaget för en mycket avsevärd ökning av industriarbetets avkastning samt tendenser till prisfall. Å andra sidan hade den nedskärning av bland annat industriens investeringar, som genomförts sedan något år, ännu inte hunnit verka bromsande på den industriella framstegstakten utan dittills bara haft den för den samhällsekonomiska balansen på kort sikt förmånliga verkan att dämpa tendensen hos varuefterfrågan att överstiga varutillgången. Även i ett annat viktigt hänsende befann man sig i en övergångssituation. Det visserligen långt ifrån absoluta men i förhållande till tidigare efterkrigsår dock relativa »lönestoppet» verkade efterfrågedämpande. Men samtidigt var det tydligt, att lönestegringskraven på något längre sikt i stället blevo desto större. I detta sammanhang bör det slutligen observeras, att »bortsubventioneringen» av en del av importfördyringen uttryckligen sagts vara tillfällig.
